

EIM
onderdeel van Pantela

Financieringsmonitor MKB

Het financieringsklimaat van juli 2010.
Resultaten van de kwartaalmeting.

Ro Braaksma
Lia Smit

Zoetermeer, 16 augustus 2010

Dit onderzoek is gefinancierd door Ministerie van Economische Zaken.

De verantwoordelijkheid voor de inhoud berust bij EIM bv. Het gebruik van cijfers en/of teksten als toelichting of ondersteuning in artikelen, scripties en boeken is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld. Vermenigvuldigen en/of openbaarmaking in welke vorm ook, alsmede opslag in een retrieval system, is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van EIM bv. EIM bv aanvaardt geen aansprakelijkheid voor drukfouten en/of andere onvolkomenheden.

The responsibility for the contents of this report lies with EIM bv. Quoting numbers or text in papers, essays and books is permitted only when the source is clearly mentioned. No part of this publication may be copied and/or published in any form or by any means, or stored in a retrieval system, without the prior written permission of EIM bv. EIM bv does not accept responsibility for printing errors and/or other imperfections.

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
1 Inleiding	5
2 Financieringsbehoefte MKB en dekking daarvan	6
2.1 Financieringsbehoefte naar sector en bedrijfsomvang	6
2.2 Doel(en) en bedrag	8
2.3 Financiering gekregen of niet, en bron ervan	10
2.4 Eigen vermogen	13
3 Verwachte financieringsbehoefte	14
3.1 Verwachte behoefte naar sector en bedrijfsomvang	14
3.2 Doel	15
3.3 Gewenst bedrag en bron gezochte financiering	16
3.4 Betrokkenheid boekhouder of accountant	18
4 Kredietvoorwaarden en debiteurentermijnen	19
4.1 Kredietvoorwaarden algemeen	19
4.2 Kredietvoorwaarden huidige lening	21
Bijlagen	
I Onderzoekverantwoording	27
II Extra tabellen	28

Samenvatting

Het aandeel eigen vermogen van het MKB is licht toegenomen. Kleinere MKB-bedrijven geven wèl vaker dan grotere aan dat hun eigen vermogen is geslonken.

Het aantal afgewezen of niet volledig toegewezen financieringsaanvragen is verder gestegen: het is voor het eerst groter dan het aantal volledig toegewezen aanvragen. Bij de kleinste bedrijven komt dit het meest voor. Het beroep op overheidsgarantieregelingen zoals de BMKB is toegenomen, al blijft dit een betrekkelijk kleine minderheid.

Niet meer dan 13% van de MKB-bedrijven heeft in het afgelopen half jaar financiering gezocht, tegen 14% bij de eerdere meting in april. Bij bedrijven vanaf 10 werknemers is dit echter 25%. De bedragen zijn nu naar verhouding wat kleiner: vaker dan in april een halve ton tot een kwart miljoen, minder vaak meer dan een miljoen. Extra werkkapitaal is de belangrijkste bestemming, huisvesting en innoveren worden nu vaker genoemd vergeleken met eerdere metingen.

Voor de Financieringsmonitor van juli 2010 hebben bijna 2.000 ondernemers in het Nederlands MKB vragen beantwoord over financiering, voorwaarden en betalingsgedrag.

Slechts bij 12% van de MKB-bedrijven voorziet men financieringsbehoefte in het komende half jaar: een afname ten opzichte van de voorgaande meting. Wèl is er een verschuiving naar meer 'offensieve' bestemmingen voor die financiering: aanschaf van bedrijfsmiddelen, investeringen en innovatie. Het zijn signalen dat het vertrouwen in de economie weer groeiende is.

Ook het vertrouwen in de mogelijkheid financiering te vinden is wat groter: minder ondernemers denken geen financiering te kunnen vinden, en van degenen die dat wèl denken gaan er méér proberen die financiering alsnog te krijgen.

In het MKB heeft 30% van de bedrijven in 2010 te maken gehad met een wijziging van de kredietvoorwaarden van zijn bank: evenveel als bij de voorgaande meting. De algemene richting van die wijzigingen is verdere aanscherping. De rente is minder vaak aangepast, maar andere kosten zoals vergoedingen en provisies juist weer vaker.

De hoogte van de betaalde rente ligt voor grotere bedrijven wat lager dan voor kleine. Verder moeten ondernemers in het MKB nu vaker extra onderpand geven in de vorm van hun privé-woning.

Sinds de kredietcrisis moet het MKB langer wachten op betaling van zijn rekeningen: de betalingstermijn is verlengd met een dag of tien. Slechts een minderheid heeft met het oog hierop zijn eigen debiteurenbeleid aangescherpt: 13%. Zelf betaalt men rekeningen ook wat later, maar dat blijft bij twee dagen. Grotere MKB-bedrijven zijn langzamer dan kleine met het betalen van facturen.

1 Inleiding

De Financieringsmonitor loopt vanaf 2008, en geeft informatie over het financieringsklimaat voor het midden- en kleinbedrijf (MKB) op basis van peilingen bij een groot aantal ondernemingen. Die zijn representatief voor het totale Nederlandse MKB. De monitor is aanvankelijk opgezet om de gevolgen voor de financierbaarheid van het MKB in kaart te brengen van de invoering van Basel-II wetgeving. Inmiddels heeft hij zich ontwikkeld tot een reguliere barometer voor de kredietverstrekking aan het MKB.

Deze rapportage doet verslag van de meest recente peiling, uitgevoerd in juli 2010. De uitkomsten worden met het oog op het spotten van trends in de kredietverlening aan het MKB waar mogelijk (en zinvol) vergeleken met die van voorgaande metingen.

Hierna wordt achtereenvolgens ingegaan op financiering die men in de afgelopen maanden feitelijk heeft gezocht en al dan niet gekregen, inclusief het doel ervan (hoofdstuk 2), de verwachte behoefte in de komende maanden (hoofdstuk 3), en tot slot de kredietvoorwaarden die banken hanteren en de eventuele aanpassing daarvan, alsmede aanpassing van eigen betalingsvoorwaarden en -gedrag en dat van afnemers (hoofdstuk 4).

2 Financieringsbehoefte MKB en dekking daarvan

2.1 Financieringsbehoefte naar sector en bedrijfsomvang

Het totaal aantal MKB-bedrijven dat het afgelopen half jaar financiering heeft gezocht in aanvulling op de bestaande afspraken is zeer licht gedaald ten opzichte van de vorige meting in april 2010. De verschillen per sector zijn wat minder geworden doordat de vraag naar financiering sterk is verminderd in sectoren die eerder hoog scoorden: handel, horeca, transport en financiële instellingen. In voorheen laag scorende sectoren is hij juist toegenomen, namelijk in de dienstensector en de bouw. Het MKB in de industrie maakt pas op de plaats na een bij de vorige meting geregistreerde, sterk afgenomen financieringsbehoefte. Zie tabel 1.

Tabel 1 Financieringsbehoefte in het MKB naar sector

sector	aandeel bedrijven dat in afgelopen halfjaar financiering heeft gezocht*			
	Aantal bedrijven ¹ :	dec 2009 1.155	april 2010 1.006	juli 2010 1.768 ²
Totaal MKB		29%	14%	13%
Industrie		43%	16%	17%
Bouwnijverheid		16%	10%	16%
Handel en reparatie		26%	17%	10%
Horeca		35%	24%	11%
Vervoer, opslag en communicatie		29%	26%	19%
Financiële instellingen		29%	27%	16%
Zakelijke dienstverlening		35%	11%	14%
Overige dienstverlening		30%	3%	7%

Bron: EIM, 2009 en 2010

*) De percentages in de kolommen geven het aandeel van de bedrijven per sector dat financiering heeft gezocht. Dus in juli 2010 heeft 17% van de bedrijven in de industrie in het afgelopen halfjaar financiering gezocht. De kolompercentages tellen daardoor niet op tot 100%.

¹ Waar hier en in volgende tabellen het aantal bedrijven wordt genoemd verwijst dit naar het aantal bedrijven dat antwoord heeft gegeven op de in de tabel behandelde vraag of vragen.

² De aantallen in deze en volgende tabellen kunnen verschillen wegens 'uitval': een deel van de respondenten weet het antwoord niet, of heeft de vraag om een andere reden niet beantwoord.

Zij die geen financiering hebben gevraagd hebben de reden hiervan aangegeven. Verreweg de meest genoemde is 'niet nodig', gevolgd door 'bestaande kredietruimte is voldoende'. Toch nog 5% heeft geen financiering gevraagd in de verwachting die niet te kunnen krijgen, en de resterende 4% noemt diverse andere redenen. De meest genoemde is te vatten onder de noemer 'te riskant'. Andere redenen zijn 'te duur', en moederbedrijf of familie zorgt voor financiering. Tot slot zijn er enkele uithalen naar banken en hun kredietvoorwaarden. Zie tabel 2.

Tabel 2 Redenen waarom MKB-bedrijven in het afgelopen halfjaar geen financiering hebben gevraagd, juli 2010

Reden	% van de bedrijven die geen financiering hebben gezocht	
	Aantal bedrijven:	1.606
niet nodig		78%
bestaande kredietruimte is voldoende		12%
verwacht het niet te kunnen krijgen		5%
Concern-onderdeel; kan niet zelf financiering aanvragen		1%
te duur		1%
andere reden		3%
totaal		100%

Bron: EIM, 2010

De bij de vorige meting in april 2010 sterk verminderde financieringsbehoefte blijkt bij de recente meting iets verder te zijn afgenomen, met name bij het kleinbedrijf (minder dan 10 werknemers). Het percentage bedrijven dat financiering heeft gezocht neemt toe met de bedrijfsomvang: van één op de 16 bij bedrijven zonder personeel via één op de zes à zeven in het kleinbedrijf naar één op de vier in het middenbedrijf (tot 100 werknemers). Zie tabel 3.

Tabel 3 Financieringsbehoefte in het afgelopen half jaar naar grootteklasse, december 2009, april 2010 en juli 2010

sector	aandeel bedrijven dat het afgelopen half jaar(aanvullende) financiering heeft gezocht*			
	Aantal bedrijven:	december 2009 1.155	april 2010 1.006	juli 2010 1.951
totaal MKB		29%	14%	13%
0 werknemers		28%	7%	6%
1 t/m 9 werknemers		30%	22%	15%
10 t/m 49 werknemers		29%	25%	24%
50 of meer werknemers		32%	27%	26%

Bron: EIM, 2009 en 2010

*) De percentages in de kolommen geven het aandeel van de bedrijven per sector dat financiering heeft gezocht. Dus in juli 2010 heeft 6% van de bedrijven zonder personeel in het afgelopen halfjaar financiering gezocht. De kolompercentages tellen niet op tot 100%.

2.2 Doel(en) en bedrag

Verreweg de belangrijkste bestemming van de gezochte financiering is extra werkkapitaal (45%). Ten opzichte van de vorige meting in april is dit percentage gestegen. Verder valt het toenemende aandeel op van de MKB-ondernemers die financiering zoeken voor hun bedrijfshuisvesting, en voor innovatie. Dit kan worden gezien als een eerste indicatie voor toenemend vertrouwen in de economie. De overige doelen zijn divers: van extra liquiditeitsruimte, via privé-redenen of uitkopen van een partner tot herstructurering en vergroting van voorraden. Maar ook simpel 'overleven'. Zie tabel 4. Voor de bestemming van de gezochte financiering uitgesplitst naar sector: zie Bijlage II, tabel 24.

Tabel 4 Doel van gezochte financiering (meer antwoorden mogelijk), april en december 2009, en april 2010

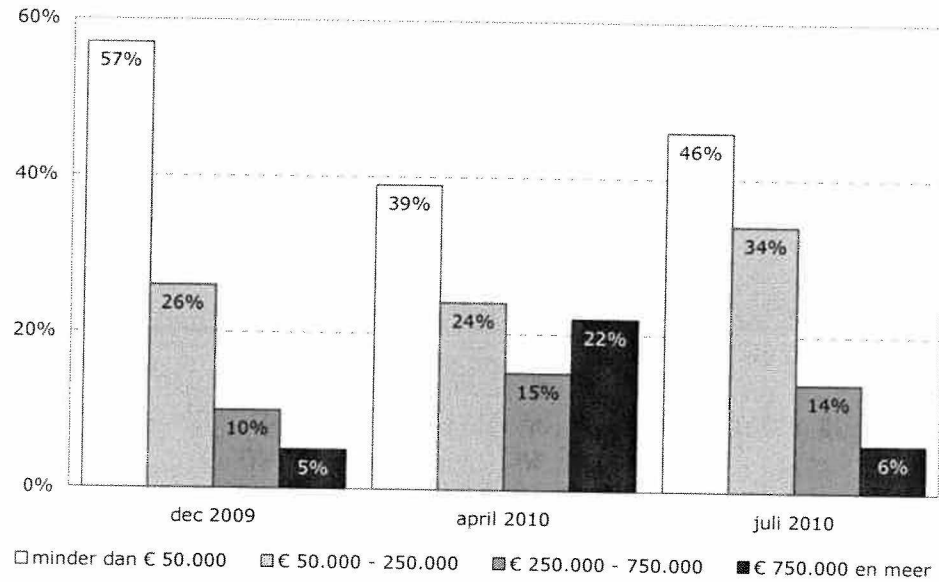
<i>financieringsdoel</i>	<i>percentage van de bedrijven die financiering zochten</i>			
	<i>Aantal bedrijven:</i>	<i>dec 2009</i> 160	<i>april 2010</i> 140	<i>juli 2010</i> 345
aanschaf bedrijfsmiddelen (anders dan huisvesting)		31%	10%	13%
herfinanciering		36%	5%	8%
groei *		22%	-	-
extra werkkapitaal		-	40%	45%
overname van een bedrijf(sdeel)		4%	8%	4%
huisvesting		11%	11%	16%
herstructurering balans		20%	4%	4%
innovatie		11%	4%	8%
export		2%	1%	0%
start van een nieuw bedrijf		2%	2%	2%
investeringen		-	13%	12%
overige doelen		19%	20%	12%

Bron: EIM, 2009 en 2010

*) Waar in december 2009 'groei' nog is voorgelegd als mogelijk doel wordt vanaf april 2010 in plaats daarvan gekozen voor 'extra werkkapitaal' en 'investeringen'. Dat zal ook bij toekomstige metingen het geval zijn.

Meer dan de helft van de financieringsvraag van MKB-bedrijven betreft bedragen van minder dan €100.000. Het bedrag waarvoor zij financiering hebben gezocht is in het afgelopen half jaar verschoven naar bedragen van tussen de €50.000 en €250.000. De vraag naar bedragen van meer dan €750.000 lijkt duidelijk te zijn afgenomen. Zie figuur 1 voor de gedetailleerde uitkomsten¹.

Figuur 1 Gewenst financieringsbedrag (% van de bedrijven die zochten)

¹ Meer gedetailleerde gegevens zijn beschikbaar in tabel 23, in Bijlage II.

Zoals verwacht mag worden is het gewenste financieringsbedrag gemiddeld hoger naarmate het bedrijf groter is. In het kleinbedrijf (minder dan 10 werknemers) gaat het in tweederde van de gevallen om een bedrag beneden de €100.000. In het middenbedrijf is meer dan tweederde op zoek naar méér dan een ton, en vanaf 50 werknemers is het meestal een half miljoen of meer. Zie tabel 5.

Tabel 5 Gewenst financieringsbedrag naar bedrijfsomvang in april en juli 2010

	Geen werknemers		1 t/m 9 werknemers		10 t/m 49 werknemers		50 en meer werknemers	
	april	juli	april	juli	april	juli	april	juli
Aantal bedrijven:	12	19	89	144	84	145	11	33
bedrag x € 1.000								
minder dan 50	31%	48%	49%	47%	17%	9%	0%	0%
van 50 tot 100	11%	21%	17%	19%	17%	23%	0%	0%
van 100 tot 500	25%	24%	16%	25%	38%	49%	33%	44%
500 en meer	33%	7%	18%	9%	28%	19%	67%	56%
totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Bron: EIM, 2010

2.3 Financiering gekregen of niet, en bron ervan

Ten opzichte van de vorige meting is het aandeel bedrijven dat de gevraagde financiering niet heeft gekregen ongeveer gelijk gebleven, zij het op een hoog niveau van bijna 40%. Het aantal nog lopende aanvragen is echter fors hoger, en het aantal toegewezen aanvragen voor het gewenste bedrag dus aanzienlijk minder. Aangezien van de nog lopende aanvragen een deel niet gehonoreerd zal worden betekent dit een verdere stijging van het aantal afgewezen dan wel niet volledig toegewezen financieringsaanvragen. Zie tabel 6.

Tabel 6 Verkrijgen van het gewenste financieringsbedrag (% van de bedrijven die financiering zochten)

honorering financieringsaanvraag	dec 2009	april 2010	juli 2010
Aantal bedrijven:	160	140	345
gekregen voor het gewenste bedrag	46%	46%	33%
gekregen, maar minder dan het gewenste bedrag	16%	6%	6%
niet gekregen	31%	38%	39%
aanvraag loopt nog	7%	10%	22%
Totaal	100%	100%	100%

Bron: EIM, 2009 en 2010

Grotere MKB-bedrijven krijgen de gevraagde financiering vaker dan kleine. Bij aanvragers zonder personeel is zelfs het merendeel afgewezen. Vergeleken met de vorige meting, in april 2010, is het percentage afgewezen aanvragen verdubbeld voor deze eenmansbedrijven. Gezien het grote aantal nog lopende aanvragen kan dit aandeel nog verder oplopen. Zie tabel 7.

Tabel 7 Honorering financieringsaanvraag naar grootteklasse (% van de bedrijven die financiering zochten)

<i>honorering financierings- aanvraag</i>	<i>geen werknemers</i>		<i>1 t/m 9</i>		<i>10 t/m 49</i>		<i>50 of meer</i>	
	<i>april</i>	<i>juli</i>	<i>april</i>	<i>juli</i>	<i>april</i>	<i>juli</i>	<i>april</i>	<i>juli</i>
Aantal bedrijven:	12	19	89	144	84	145	11	33
gekregen voor het gewenste bedrag	66%	14%	40%	31%	42%	47%	67%	50%
gekregen, maar minder dan het gewenste bedrag	0%	0%	8%	6%	10%	11%	0%	0%
niet gekregen	29%	58%	42%	42%	32%	21%	33%	30%
aanvraag loopt nog	5%	28%	10%	21%	16%	21%	0%	20%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Bron: EIM, 2010

Banken blijven verreweg de belangrijkste bron van financiering. Hun marktaandeel als het gaat om financiering is zelfs nog wat toegenomen. Slechts een klein aantal noemt familie of vrienden als bron, en hun aandeel is ten opzichte van de vorige metingen teruggelopen. Het mag gelet op de in het vorige hoofdstuk gepresenteerde resultaten dan vaak niet meevallen om geld te krijgen van een bank, voor andere bronnen geldt dat kennelijk ook, of zelfs nog sterker. Waar een beroep is gedaan op familie en vrienden is géén gebruik gemaakt van de 'Tante Agaath-regeling'. Zie tabel 8.

Tabel 8 Bron verkregen financiering (meer antwoorden mogelijk)

<i>financieringsbron</i>	<i>dec 2009</i>	<i>april 2010</i>	<i>juli 2010</i>
Aantal bedrijven:	77	74	165
één of meer banken	87%	86%	89%
familie of vrienden	7%	8%	5%
leveranciers	1%	4%	2%
informal investor	2%	1%	2%
venture capitalist of participatiemaatschappij	0%	2%	0%
via een overheidsregeling (o.a. subsidie)	11%	0%	2%
overige bronnen (vb. leasing of factoring)	0%	2%	2%

Bron: EIM, 2009 en 2010

Er wordt bij de kredietverlening spaarzaam gebruik gemaakt van overheidsgarantieregelingen, maar bij de laatste meting wèl meer dan bij eerdere metingen. Enkele ondernemers noemen de BMKB. Bij de 'andere' overheidsgarantieregelingen in tabel 9 weet men meestal niet precies om *welke* regeling het ging; het kan in die gevallen dus ook de BMKB of de groeifaciliteit zijn. EIB-krediet en Stimuleringsfonds zijn twee met name genoemde andere regelingen. Zie tabel 9.

Tabel 9 Gebruik overheidsgarantieregeling bij bankfinanciering (% van de bedrijven die financiering hebben verkregen)

<i>gebruik overheidsgarantie?</i>	<i>dec 2009</i>	<i>april 2010</i>	<i>juli 2010</i>
<i>Aantal bedrijven:</i>	67	64	148
geen	100%	99%	89%
BMKB	0%	0%	4%
groeifaciliteit	-	0%	0%
hypotheekgarantie	0%	-	0%
andere overheidsgarantieregeling	-	1%	7%
Totaal	100%	100%	100%

Bron: EIM, 2009 en 2010

2.4 Eigen vermogen

Het MKB heeft met ruim 60% een aanzienlijk hoger eigen vermogen dan het grootbedrijf¹. Binnen het MKB heeft het kleinbedrijf het grootste aandeel eigen vermogen. De laatste meting laat ten opzichte van de voorafgaande meting in april 2010 een lichte verbetering zien van de gemiddelde eigen vermogenspositie van het MKB. Die is zichtbaar bij kleine en grotere MKB-bedrijven, met uitzondering van de categorie 10-50 werknemers. Die uitzondering valt echter uitsluitend te plaatsen als een toevallige afwijking. Zie tabel 10.

Tabel 10 Gemiddeld eigen vermogen naar bedrijfsomvang

<i>Grootteklasse</i>	<i>december 2009</i>	<i>april 2010</i>	<i>juli 2010</i>	<i>mutatie t.o.v. april 2010</i>
<i>Aantal bedrijven:</i>	481	488	1.225	
MKB totaal		60%	61%	+1%
0 werknemers	66%	65%	71%	+6%
1 t/m 9 werknemers	61%	57%	60%	+3%
10 t/m 49 werknemers	47%	47%	45%	-2%
50 of meer werknemers	46%	43%	47%	+4%

Bron: EIM, 2009 en 2010

De vraag of het eigen vermogen in het afgelopen half jaar is geslonken is door iedereen beantwoord, ook degenen die geen financiering hebben gezocht. Hier zijn het juist de kleinere bedrijven die vaker bevestigend antwoorden op deze vraag. Ten opzichte van de eerdere meting in april 2010 is het percentage met een geslonken eigen vermogen wel minder geworden. Zie tabel 11.

Tabel 11 eigen vermogen geslonken in het afgelopen half jaar, naar bedrijfsomvang

<i>Grootteklasse</i>	<i>april 2010</i>	<i>juli 2010</i>
<i>Aantal bedrijven:</i>	960	1.887
totaal MKB	42%	38%
0 werknemers	44%	39%
1 t/m 9 werknemers	41%	38%
10 t/m 49 werknemers	38%	30%
50 of meer werknemers	27%	26%

Bron: EIM, 2010

¹ Volgens de financieringsmonitor grootbedrijf van april 2010: gemiddeld 37% eigen vermogen. Kanttekening bij het gemiddelde: het is een gemiddelde per *bedrijf*. Voor het MKB-gemiddelde van 61% tellen eenmansbedrijven even hard mee als bedrijven met tegen de 100 man personeel, en met hun grote aantal beïnvloeden zij dat gemiddelde sterk.

3 Verwachte financieringsbehoefte

3.1 Verwachte behoefte naar sector en bedrijfsomvang

Blijkens de in tabel 12 gepresenteerde antwoorden op de desbetreffende vraag verwachten ten opzichte van de voorgaande meting in april 2010 minder MKB-ondernemers behoefte aan financiering te zullen hebben in het komende half jaar. Dat is het geval in alle sectoren, met één enigszins opvallende uitzondering, namelijk de bouwnijverheid: daar neemt het aantal juist toe, zij het ten opzichte van een zéér laag niveau bij de vorige meting.

Tabel 12 Aandeel bedrijven met financieringsbehoefte voor het komende halfjaar naar sector (percentages)

<i>Sector</i>	<i>april 2010</i>	<i>juli 2010</i>
<i>Aantal bedrijven:</i>	<i>1.006</i>	<i>1.774</i>
totaal MKB	15%	12%
<i>% in de sector dat financieringsbehoefte verwacht voor het komende halfjaar*</i>		
industrie	16%	14%
bouwnijverheid	6%	9%
handel en reparatie	18%	15%
horeca	29%	12%
vervoer, opslag en communicatie	16%	15%
financiële instellingen	20%	13%
zakelijke dienstverlening	13%	10%
overige dienstverlening	12%	11%

Bron: EIM, 2010

*) De percentages in de kolommen geven het aandeel van de bedrijven per sector dat financiering heeft gezocht. Dus in juli 2010 denkt 14% van de bedrijven in de industrie het komende halfjaar financiering te zoeken. De kolompercentages tellen niet op tot 100%.

3.2 Doel

Het belangrijkste doel voor de 12% die financiering denkt te gaan zoeken in het komende half jaar is extra werkkapitaal, maar het aandeel daarvan is bij de recente meting duidelijk minder geworden ten opzichte van de voorgaande. Daarentegen geven 'offensieve' doelen groei te zien: aanschaf van bedrijfsmiddelen, doen van investeringen en innovatie. De verwachte aanschaf van bedrijfsmiddelen wordt vooral genoemd door bedrijven in de transportsector, de industrie en de bouw. Zie tabel 13.

Tabel 13 Doel van gezochte financiering (meer antwoorden mogelijk)

<i>Financieringsdoel</i>	<i>april 2010</i>	<i>juli 2010</i>
<i>Aantal bedrijven:</i>	<i>144</i>	<i>273</i>
aanschaf bedrijfsmiddelen (niet zijnde huisvesting)	7%	20%
herfinanciering	5%	4%
extra werkkapitaal	48%	38%
overname van een bedrijf(sdeel)	1%	3%
huisvesting	10%	14%
herstructurering balans	3%	6%
innovatie	4%	9%
export	1%	0%
investeringen	18%	24%
ander doel	14%	2%

Bron: EIM, 2010

3.3 Gewenst bedrag en bron gezochte financiering

Het bedrag waarvoor men financiering denkt te zoeken in het komende half jaar is ten opzichte van de vorige meting vrijwel onveranderd. Men denkt alleen iets minder vaak aan bedragen vanaf € 2 miljoen, en iets vaker aan bedrag tussen een half en een heel miljoen. Verreweg het grootste deel van de kredietbehoefte in het MKB betreft bedragen tot €100.000. Slechts iets meer dan 10% betreft bedragen vanaf een half miljoen euro. Zie tabel 14.

Tabel 14 Bedrag van de gezochte financiering, totaal MKB

<i>Bedrag x € 1.000</i>	<i>april 2010</i>	<i>juli 2010</i>
<i>Aantal bedrijven:</i>	<i>144</i>	<i>266</i>
0 tot 50	46%	46%
50 tot 100	19%	19%
100 tot 150	6%	6%
150 tot 250	10%	9%
250 tot 500	8%	8%
500 tot 750	2%	6%
750 tot 1.000	1%	1%
1.000 tot 1.500	1%	1%
1.500 tot 2.000	1%	1%
2.000 of meer	6%	3%
totaal	100%	100%

Bron: EIM, 2010

De bank (of meer banken) blijven verreweg de voornaamste bron voor de gezochte financiering. Ten opzichte van de voorgaande meting denkt een (beperkt) aantal ondernemers weer aan informele investeerders, en aan leveranciers. Het aandeel van degenen die denken géén financiering te kunnen vinden is ten opzichte van de meting in april 2010 gedaald van 42 naar 37%. Een aanzienlijk groter deel daarvan dan bij de voorgaande meting gaat nog wèl proberen alsnog financiering te krijgen. Dit kan worden geïnterpreteerd als blijk van een toegenomen wil om financiering van de voorgenomen investering rond te krijgen, of als blijk van toegenomen vertrouwen dat die poging kans van slagen heeft, dan wel beide. Zie tabel 15 voor de feiten.

Tabel 15 Bron gezochte financiering

<i>Financieringsbron</i>	<i>april 2010</i>	<i>juli 2010</i>
<i>Aantal bedrijven:</i>	<i>144</i>	<i>273</i>
<i>verwacht financiering te vinden bij:</i>		
bank(en)	45%	48%
familie of vrienden	7%	5%
leveranciers	0%	2%
informal investors	1%	4%
venture capitalist, participatiemaatschappij of regionale ontwikkelingsmaatschappij	0%	0%
overheidsregeling (subsidie)	1%	1%
andere bron	4%	3%
verwacht <i>géén</i> financiering te kunnen vinden	42%	37%
... maar gaat het wèl proberen	23%	27%
... weet dit nog niet	3%	3%
... gaat het <i>niet</i> meer proberen	16%	7%

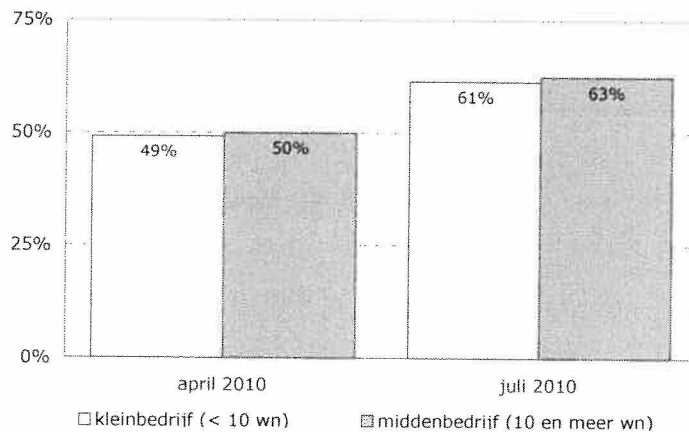
Bron: EIM, 2010

3.4 Betrokkenheid boekhouder of accountant

De betrokkenheid van de boekhouder of accountant is ten opzichte van de vorige meting in april duidelijk toegenomen, van ongeveer de helft van de bedrijven die financiering hebben gezocht naar ruim 60%. Dit geldt zowel voor kleine als voor middelgrote bedrijven.

Dat boekhouders / accountants vaker worden betrokken bij het aanvragen van financiering houdt waarschijnlijk verband met de voorzichtigheid van banken en hun scherpe voorwaarden: de aanvraag moet daardoor 'professioneel' worden voorbereid. Zie verder figuur 2.

Figuur 2 betrokkenheid boekhouder / accountant bij financiering

Bron: EIM, 2010

Behalve hun boekhouder of accountant hebben ondernemers in het MKB nog andere adviseurs, ook als het gaat om financiering. Hier is in dit onderzoek niet naar gevraagd.

4 Kredietvoorwaarden en debiteurentermijnen

4.1 Kredietvoorwaarden algemeen

Drie op de tien ondernemers in het MKB heeft in 2010 te maken gehad met een wijziging van de kredietvoorwaarden van zijn bank. Het totaalpercentage is gelijk gebleven in de laatste meting. Dit is echter een saldo van sectoren waar men vaker, en sectoren waar men minder vaak een wijziging van de kredietvoorwaarden signaleert. Eerstgenoemde categorie omvat sectoren waar de vraag momenteel aantrekt: industrie, bouw en transport. Daarnaast ook de overige diensten (kappers, schoonmaak, etcetera).

Overigens geeft respectievelijk 36% (april) en 29% (juli) van de deelnemers aan het onderzoek *geen antwoord* op de vraag of hun bank in de afgelopen periode zijn kredietvoorwaarden heeft gewijzigd. Zij zijn in tabel 16 niet meegeteld.

Tabel 16 Wijziging van de kredietvoorwaarden in 2010, naar sector

<i>Sector</i>	<i>april 2010</i>	<i>juli 2010</i>
<i>Aantal bedrijven:</i>	<i>692</i>	<i>1.321</i>
totaal MKB	30%	30%
industrie	19%	23%
bouwnijverheid	17%	26%
handel en reparatie	34%	29%
horeca	31%	24%
vervoer, opslag en communicatie	19%	30%
financiële instellingen	45%	40%
zakelijke dienstverlening	37%	37%
overige dienstverlening	23%	33%

Bron: EIM, 2010

Ook bij de laatste meting blijken de voorwaarden die banken hanteren voor hun kredietverlening aan bedrijven op grote schaal te zijn aangepast en gewijzigd. Overigens moet bij vergelijking met de voorgaande meting worden aangetekend dat is gevraagd naar wijzigingen *in 2010*. Een wijziging in hun kredietvoorwaarden die banken in het eerste kwartaal van dit jaar hebben doorgevoerd kan dus in beide metingen door respondenten worden benoemd.

Met die kanttekening kan aan de hand van tabel 17 worden vastgesteld dat bijna tweederde van de ondervraagden aanpassing door de bank van de rente en andere kosten zoals vergoedingen en provisies noemt. Ongeveer de helft noemt aanpassing van de kredietomvang en eisen aan het onderpand, en circa 40% aanpassing van de eisen aan solvabiliteit, en andere kredietvoorwaarden zoals garanties, doorlooptijden en procedures. Aanpassing van de kredietdoorlooptijd geschiedt in slechts één op de vier gevallen.

Ten opzichte van de eerdere meting in het voorjaar is er een licht dalende trend in de aanpassing door banken van hun kredietvoorwaarden. Tegenover minder aanpassing van de rente staat echter frequentere aanpassing van vergoedingen, provisies en dergelijke.

De *richting* van de aanpassingen is nog steeds over de hele linie een (verdere) aanscherping van de voorwaarden voor kredietverlening. Slechts een kleine minderheid rapporteert verlaging van de rente, verruiming van de beschikbare kredietomvang of langere looptijden. Zie tabel 17.

Tabel 17 Aard van de wijzigingen in de kredietvoorwaarden

<i>Wijziging en richting</i>	<i>april 2010</i>	<i>(N)</i>	<i>juli 2010</i>	<i>(N)</i>
	<i>Aantal bedrijven: ± 200¹</i>		<i>± 400²</i>	
rente	73%		66%	
w.v. verhoogd	86%	(143)	83%	(284)
w.v. verlaagd	14%		17%	
andere kosten zoals vergoedingen en provisies	54%		63%	
w.v. verhoogd	92%	(87)	97%	(225)
w.v. verminderd	8%		3%	
beschikbare omvang van krediet of kredietlinie	58%		51%	
w.v. uitgebreid	19%	(87)	20%	(204)
w.v. ingekrompen	81%		80%	
beschikbare kredietlooptijd	33%		25%	
w.v. korter	84%	(37)	81%	(99)
w.v. langer	16%		19%	
eisen omtrent onderpand	50%		50%	
w.v. aangescherpt	100%	(92)	99% ³	(213)
eisen omtrent minimum aan solvabiliteit	45%		42%	
w.v. aangescherpt	99%	(83)	100%	(170)
andere kredietvoorwaarden zoals garanties, doorlooptijden en procedures	46%		39%	
w.v. aangescherpt	100%	(83)	99% ³	(171)

Bron: EIM, 2010

Op de vraag of hun bank voor 2010 nog wijzigingen van de voorwaarden voor kredietverlening heeft *aangekondigd* komen aanzienlijk minder bevestigende antwoorden: 14% van de ondervraagde MKB-ondernemers zegt dat dit het geval is.

¹ De aantallen variëren tussen 197 en 211, afhankelijk van het aantal 'weet niet'.

² De aantallen variëren tussen 391 en 434, afhankelijk van het aantal 'weet niet'.

³ Bij 1% zijn de voorwaarden versoepeld. Met de 99% waarbij ze zijn aangescherpt komt het totaal op 100%. Om de tabel niet nog langer en onoverzichtelijker te maken is die 1% weggelaten.

4.2 Kredietvoorwaarden huidige lening

Bij de metingen van april en juli 2010 is aan diegenen die geheel of gedeeltelijk financiering hebben gekregen gevraagd welk rentepercentage de bank hen daarvoor berekende. In tabel 18 staat het gemiddelde naar grooteklasse¹. De tabel maakt duidelijk dat de rente voor kleine bedrijven hoger is dan voor grotere. Hoewel de aantallen betrekkelijk gering zijn is de richting van het verschil duidelijk.

Tabel 18 Gemiddeld betaalde rente (percentages) naar bedrijfsomvang

<i>bedrijfsomvang</i>	<i>april 2010</i>	<i>juli 2010</i>
<i>Aantal bedrijven:</i>	<i>78</i>	<i>128</i>
Totaal MKB	6,0	5,9
0 werknemers	6,2	(7,5)
1 t/m 9 werknemers	6,1	6,0
10 t/m 49 werknemers	5,2	5,9
50 of meer werknemers	(4,9)	5,4

Bron: EIM, 2010

¹ Bij de cijfers de volgende kanttekeningen: de tussen haakjes staande getallen hebben betrekking op een (te) gering aantal waarnemingen. Een vrij groot aantal deelnemers aan het onderzoek weigerde een percentage te noemen: 30% bij de meting in april, en 23% bij de meting in juli. Verder is bij de meting in april gemeten in decimalen, terwijl in juli alleen hele getallen zijn genoteerd.

Banken hebben blijkens de resultaten van de laatste meting bij de kredietverlening iets minder gevraagd om onderpand. Opvallend is echter de sterke stijging van het aantal gevallen waarin dat onderpand de privé-woning is van de kredietvrager(s). Om andere vormen van onderpand wordt veel minder gevraagd. Dat andere onderpand betreft in minstens de helft van de gevallen andere privébezittingen dan de eigen woning. Ook wordt een aantal malen verwezen naar een niet nader gespecificeerde 'borgstelling'.

Zij die minder dan het gevraagde krediet hebben gekregen hebben vaker extra onderpand moeten bieden¹.

Verder blijkt de betrokkenheid van accountant of boekhouder bij de financiering te zijn toegenomen ten opzichte van de voorafgaande meting in april 2010. Waarschijnlijk dient men 'beter beslagen ten ijs te komen' met administratiegegevens en professionele ondersteuning, gezien de voorzichtigheid van banken bij het verstrekken van krediet. Zie tabel 19.

Tabel 19 Extra onderpand

<i>onderpand</i>	<i>april 2010</i>	<i>juli 2010</i>
<i>Aantal bedrijven:</i>	104	164
<i>Aantal bedrijven:</i>	35	64
heeft extra onderpand moeten geven	47%	43%
bedrijfspand	27%	29%
andere bedrijfsmiddelen	6%	11%
privéwoning	23%	40%
debiteuren	2%	6%
ander onderpand	42%	14%

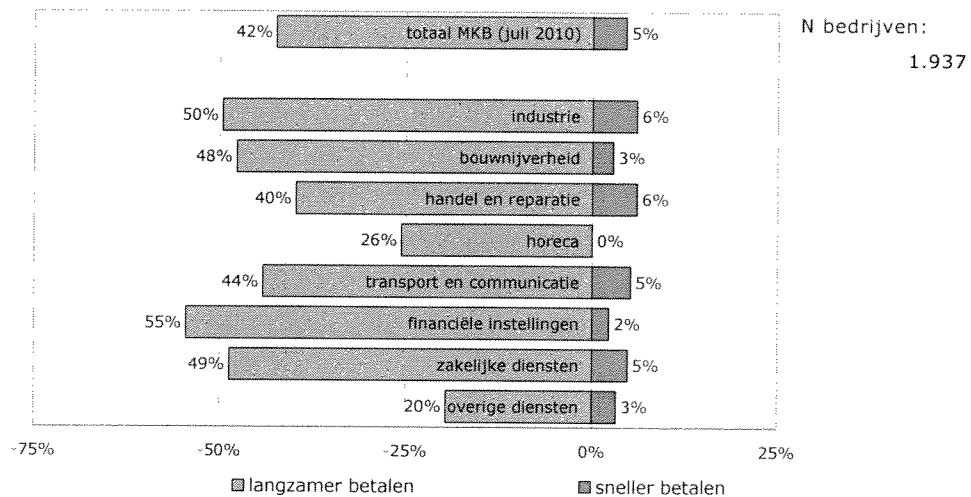
Bron: EIM, 2010

¹ Van deze bedrijven heeft 56% extra onderpand moeten bieden, tegen 41% van degenen die het volledige bedrag gekregen hebben. Die 56% heeft wél betrekking op een vrij kleine groep, namelijk van 16 bedrijven.

Betalingsgedrag debiteuren

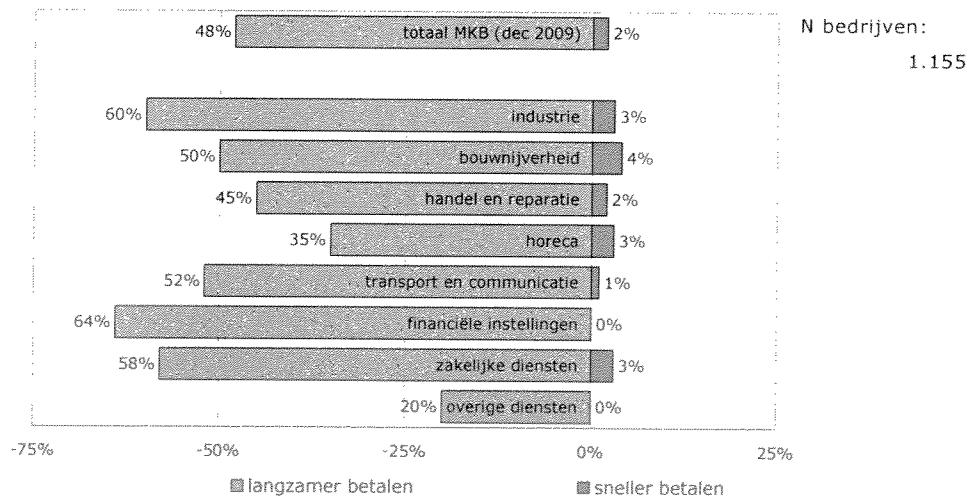
Uit figuur 3 t/m 5 kan worden afgelezen dat ruim 40% van de bedrijven in het MKB sinds de kredietcrisis langer moet wachten op betaling van de rekeningen. Industrie, bouw en zakelijke diensten zijn koplopers. Horeca en overige diensten hebben er minder last van, omdat betalingen er meer 'boter bij de vis' zijn. Financiële instellingen geven een opvallende U-bocht te zien, met een geringer aantal langzame betalings in april ten opzichte van de voorgaande en de volgende meting.

Figuur 3 Snelheid van betalen door debiteuren / afnemers, juli 2010

Bron: EIM, 2010

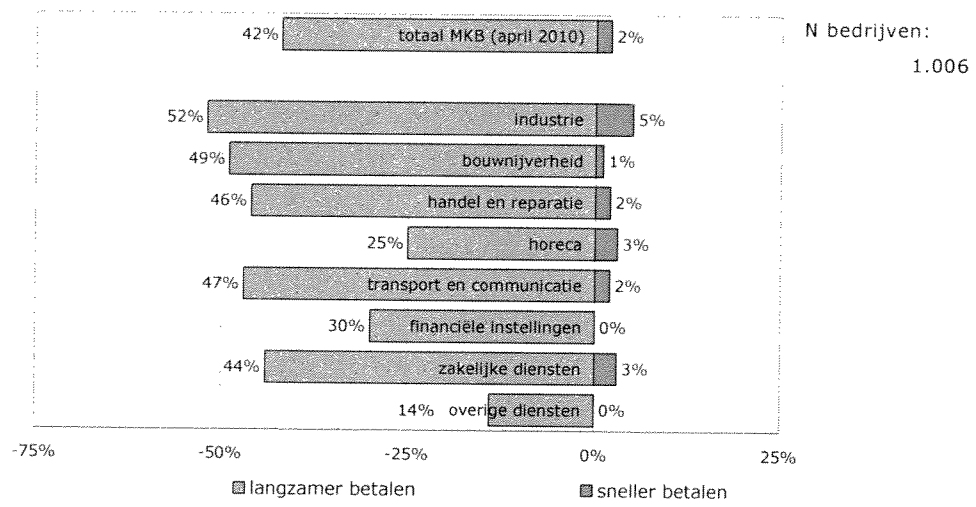
Figuur 4 Snelheid van betalen door debiteuren / afnemers, december 2009

Bron: EIM, 2009

Toelichting: links staat het percentage dat langzamer is gaan betalen, rechts het percentage dat sneller is gaan betalen. Beide percentages tellen niet op tot 100%: het verschil is het percentage met ongewijzigd betalingsgedrag. Hoe korter de totale baak, hoe groter dit percentage. De sector overige diensten is het duidelijkste voorbeeld, en (in mindere mate) de horeca.

Figuur 5 Snelheid van betalen door debiteuren / afnemers, april 2010

Bron: EIM, 2010

De gemiddelde betalingstermijn is sinds de kredietcrisis opgelopen met gemiddeld een dag of tien. Ten opzichte van de voorgaande meting in april is er weinig bijgekomen, maar van een afname is zeker nog geen sprake. In de horeca en in de overige dienstverlening de betalingstermijnen het kortst, gevolgd door de handel- en reparatiesector. In alle andere sectoren ligt de betalingstermijn boven de 40 dagen. Zie tabel 20.

Tabel 20 Gemiddelde betalingstermijn van afnemers in dagen, per sector

<i>Sector</i>	<i>vóór de kredietcrisis¹</i>	<i>april 2010</i>	<i>juli 2010</i>
<i>Aantal bedrijven:</i>	1.672	945	1.680
totaal MKB	28	36	37
industrie	34	42	44
bouwnijverheid	30	41	41
handel en reparatie	25	31	32
horeca	18	35	25
vervoer, opslag en communicatie	33	47	41
financiële instellingen	31	44	43
zakelijke dienstverlening	34	41	44
overige dienstverlening	14	13	17

Bron: EIM, 2010

¹ Hiervoor is de recente meting gehanteerd, met het grootste aantal waarnemingen.

MKB-bedrijven hebben zelf op bescheiden schaal hun eigen voorwaarden aangepast waarop afnemers krediet kunnen krijgen. Ten opzichte van de vorige meting in april 2010 zijn wat meer ondernemingen overgegaan tot het aanscherpen van de vereiste betalingstermijn. Aanpassing van de eigen kredietvoorwaarden hangt samen met bedrijfsomvang: in het kleinbedrijf (minder dan 10 personeelsleden) gebeurt het minder, in het middenbedrijf meer. De industrie springt er als sector uit, met meer aanpassingen van de eigen kredietvoorwaarden. Zie tabel 21.

Tabel 21 Aanpassing van kredietvoorwaarden voor afnemers

wijziging	april 2010	juli 2010
Aantal bedrijven:	987	1.944
geen aanpassing kredietvoorwaarden	90%	87%
de vereiste betalingstermijn is aangescherpt	4%	7%
de vereiste betalingstermijn is versoepeld	1%	1%
niet-betalers worden sneller gemaand	5%	5%
totaal	100%	100%

Bron: EIM, 2010

Vergelijking van de tabellen 21 en 23 laat zien dat MKB-bedrijven hun ontvangen rekeningen (volgens eigen opgave) vlotter betalen dan zij zelf hun eigen rekeningen betaald krijgen. De betalingstermijn die zij hanteren is na de kredietcrisis slechts iets toegenomen. Ten opzichte van de meting in april is de gehanteerde betalingstermijn ietsje korter geworden.

Verskil naar sector is er nauwelijks, naar bedrijfsomvang daarentegen wél: hoe groter een bedrijf, hoe later de rekening wordt betaald. Zie tabel 22.

Tabel 22 Gemiddeld zelf door bedrijven gehanteerde betalingstermijn in dagen, per sector

Sector	vóór de kredietcrisis ¹	april 2010	juli 2010
Aantal bedrijven:	1.742	989	1.749
totaal MKB	24	27	26
0 werknemers	22	25	23
1 t/m 9 werknemers	23	27	26
10 t/m 49 werknemers	28	33	30
50 of meer werknemers	30	34	34

Bron: EIM, 2010

¹ Hiervoor is de recente meting gehanteerd, met het grootste aantal waarnemingen.

BIJLAGE I Onderzoekverantwoording

De financieringsmonitor geeft een beeld van het financieringsklimaat in Nederland voor ondernemingen in het midden- en kleinbedrijf (MKB). Daartoe is in juli 2010 het MKB-beleidspanel van EIM benaderd, en is een aantal vragen over financiering voorgelegd aan in totaal 1.958 ondernemingen in het MKB: behorend tot het particuliere bedrijfsleven, exclusief de agrosector en de vrije beroepen, en met minder dan 100 werkzame personen.

De vragen zijn telefonisch voorgelegd aan het panel. Het MKB-beleidspanel omvat circa 2.000 bedrijven die zich bereid hebben verklaard enkele malen per jaar vragen te beantwoorden over bedrijf en bedrijfsvoering, meningen over beleid en andere zaken die hun bedrijf raken, etcetera. Deze bedrijven worden in zodanige aantallen en verhouding geselecteerd uit industrie, bouwnijverheid, handel, horeca, transport en dienstverlening dat zij een zo goed mogelijke afspiegeling zijn van het Nederlandse MKB.

Om te corrigeren voor dan eventueel nog bestaande over- en ondervertegenwoordiging van sectoren en grootteklassen ten opzichte van de reële populatie-aantallen worden weegfactoren gehanteerd. Dat is ook gebeurd bij de hier gepresenteerde resultaten van de financieringsmonitor.

De methode van onderzoek wijkt niet af van die van eerdere financieringsmonitoren.

BIJLAGE II Extra tabellen

Tabel 23 Gewenst financieringsbedrag (% van de bedrijven die financiering zochten)

<i>bedrag x € 1.000</i>	<i>december 2009</i>	<i>april 2010</i>	<i>juli 2010</i>
<i>Aantal bedrijven:</i>	<i>154</i>	<i>196</i>	<i>345</i>
minder dan 10	8%	3%	8%
van 10 tot 25	31%		-
van 10 tot 35 *	-	32%	22%
van 25 tot 50	19%		-
van 35 tot 50	-	4%	9%
van 50 tot 75	11%	12%	14%
van 75 tot 100	8%	3%	5%
van 100 tot 150	5%	4%	10%
van 150 tot 250	3%	5%	10%
van 250 tot 500	8%	11%	10%
van 500 tot 750	2%	4%	6%
van 750 tot 1.000	2%	4%	1%
van 1.000 tot 1.500	1%	6%	2%
van 1.500 tot 2.000	1%	2%	1%
2.000 of meer	1%	10%	2%
totaal	100%	100%	100%

Bron: EIM, 2009 en 2010

*) De grens van deze categorie wordt met ingang van de meting in april 2010 verlegd van € 25.000 naar € 35.000, aansluitend op de grens voor microfinanciering.

Tabel 24 Doel van de gezochte financiering naar sector

<i>sector</i>	<i>herfin. en huisv. en herstruct.</i>	<i>bedr.midd.</i>	<i>invest. en innovatie</i>	<i>werk-kapitaal</i>	<i>N</i>
totaal MKB	11%	28%	18%	47%	302
industrie	17%	39%	17%	32%	54
bouwnijverheid	11%	24%	11%	52%	44
handel en reparatie	8%	31%	15%	52%	36
horeca	11%	40%	10%	30%	25
vervoer, opslag en communicatie	7%	53%	13%	27%	42
financiële instellingen	14%	14%	14%	43%	27
zakelijke dienstverlening	11%	21%	24%	48%	59
overige dienstverlening	17%	17%	36%	64%	15

Bron: EIM, 2010

Tabel 25a Wijziging kredietvoorwaarden banken*, naar sector I

<i>sector</i>	<i>rente verhoogd</i>	<i>overige kosten verhoogd</i>	<i>omvang krediet(linie) verminderd</i>
totaal MKB	10%	10%	7%
industrie	6%	8%	7%
bouwnijverheid	9%	7%	7%
handel en reparatie	12%	10%	4%
horeca	9%	11%	4%
vervoer, opslag en communicatie	9%	9%	6%
financiële instellingen	17%	16%	13%
zakelijke dienstverlening	10%	12%	11%
overige dienstverlening	9%	13%	5%

Bron: EIM, 2010

*) Het gaat hier om percentages van alle bedrijven uit het onderzoek. Dus van alle bedrijven meldt 10% renteverhoging(en) bij zijn bank. Bij financiële instellingen is dit 17%, bij bedrijven in de industrie 6%.

Tabel 25b Wijziging kredietvoorwaarden banken, naar sector II

<i>sector</i>	<i>verscherpte eisen onderpand</i>	<i>hogere eisen solvabiliteit</i>	<i>verscherping andere voorwaarden</i>
totaal MKB	9%	7%	7%
industrie	6%	5%	7%
bouwnijverheid	5%	4%	3%
handel en reparatie	8%	7%	8%
horeca	7%	3%	5%
vervoer, opslag en communicatie	13%	9%	6%
financiële instellingen	18%	13%	18%
zakelijke dienstverlening	11%	10%	8%
overige dienstverlening	10%	9%	5%

Bron: EIM, 2010